

Efterretninger

om

Karup Sogn i Lysgaard Herred.

Af J. P. WAMMEN.

»Thi fordum lød i alle Munde:
»Vor Frue i Karup og St. Søren i Ry«.
Palladius.

Naar man fra Viborg begiver sig ad Landevejen i sydvestlig Retning, passerer man først en gammel Egeskov i hvis Skød det minderige Herresæde Hald ligger gemt. Er man kommen ud af Egeskoven, tager Granerne fat, indtil Trævæksten tildels forsvinder, og den brune Lynghede, „flad og jævn som Havel“, breder sig til alle Sider.

Vandrer man ind over denne Lyngslette stadig i sydvestlig Retning, afbrydes Heden af en temmelig bred og dyb Dalsænkning, i hvis Bund Karup Aa mellem kratbevoksede Skrænter haster fremad mod Limfjorden.

Her langs Aaens østlige Bred, tre Mil fjernet fra Viborg, ligger Karup Sogn, der danner det yderste vestlige Hjørne af Aarhus Stift.

Sognet, der er mærkeligt baade ved sin isolerede Beliggenhed og sin Betydning i gamle Dage, begrænses mod Nord og Vest af Viborg og Ribe Stifter. Dets Form er langstrakt og ligner nærmest en kæmpemæssig Sko med Taaen vendt mod Syd. Længden er hen-

ved to Mil, men Bredden overstiger ingen Steder en halv Mil. Skønt Arealet udgør ca. 4680 Tdr. Land har Sognet dog kun 32½ Td. ¹⁾ Hartkorn, da det meste ligger hen som øde Heder- og Kærstrækninger, der kun langs Aaens Bredder ombræmmes af frodige, grønne Enge.

Eggen og Sognet gennemstryges af dybe Dalsænkninger. I disse flyder tre Aaløb: Aarestrup Aa, Haller Aa og Valler Bæk, der alle udmunder i Karup Aa. I Dalene, der har deres Udspring dybt inde i den omgivende Hede, ligger Egnens Smaabyer og Gaarde skjulte. Det vil have Betydning for Forstaaelsen af følgende Skildringer at kende Navne og Beliggenhed paa nogle af dem:

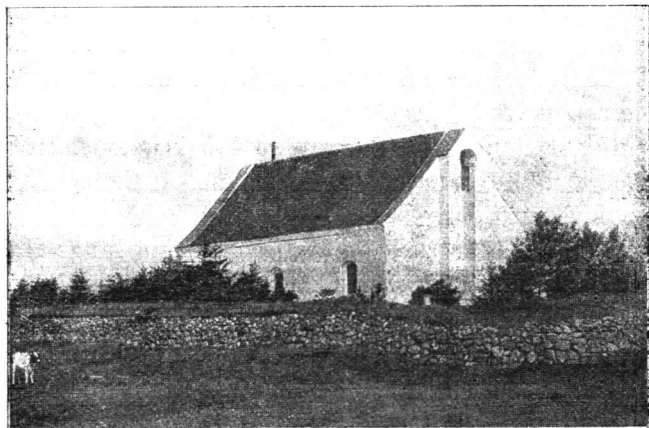
Imellem Valler Bæk og Haller Aa samt langs Halleraaens nedre Løb ligger de vidt adspredte Vallerbækgaarde. Lidt højere oppe ligger Majlund, en fordums Skovfogedbolig, og endnu højere oppe Sangildgaard, ensomt midt i Dalen. Her laa i gamle Dage en hel lille By bestaaende af Over- og Nedersangild, Sangild Vandmølle og Gaarden Haller.

Ved Aarestrup Aa, en Mil ovenfor dets Udløb, ligger en lille By, Aarestrup. Her laa fordum en Herregaard, der i gamle Skrifter kaldes „Gaard og Gods Aarestrup i Alheden“.

Men ved selve Udløbet i Karupaaen ligger den største og mærkeligste af alle Byerne, nemlig Stationsbyen Karup, — mærkelig, ikke ved sin Station og sine moderne Huse, men ved sin middelalderlige Historie og ved den Poesi, der som Følge af denne hviler over Stedet.

¹⁾ Trap.

Karup, med sine hvidkalkede Huse, sin gamle Vandmølle og sin halv nedbrudte Kirke, tager sig idyllisk ud, som den ligger der, omgiven til den ene Side af grønne Engdrag og til den anden af mørke Hedestrækninger. Dog først, naar man har lært at kaste Blikket om bag Fortidens Slør og i Tankerne ser den

KARUP KIRKE

svundne Storhed, hvorom Kirken er et talende Bevis, faar Stedet og Egnen virkelig Interesse. Det skal da være mit Formaal paa efterfølgende Blade at forsøge at løfte en lille Flig af Glemselens Slør.

Ved første Øjekast ligner Karup Kirke et stort Pakhus; men ser man nøjere til, opdager man snart, at den kun er et Brudstykke af en større Bygning. Og gaar man ind under de smukke Hvælvinger, der stemmer Sindet til Alvor, giver man den gamle Provst

Ret, der, da han fra Alteret lod Blikket glide ned under Kirkens Buer, udbrod: „Ja her er Rester af svunden Herlighed.“¹⁾

Man undres over, af hvad Grund denne oprindelig store og skønne Kirke er bleven opført i en saadan mennesketom og afsidesliggende Egn, og aner — man ved ikke hvad. —

Svaret er imidlertid givet i det gamle Ord:

Thi fordem lød i alle Munde:
Vor Frue i Karup og St. Søren i Ry.

Karup var nemlig en Gang et berømt Valfartssted, hvortil aarlig Hundreder af Pilegrimme søgte for at hente Trøst og Lindring mod Sygdom og Nød.

Hos Peder Palladius sammenstilles „Vor Frue i Karup“ jævnsides med berømte Valfartssteder baade i Ind- og Udlandet, f. Eks. „Vor Frue i Kippinge“ paa Falster, „Kristusbilledet i Bistrup“ paa Sjælland, „De syv Kirker i Rom“ og „St. Jacob i Kompostella“.²⁾

Navnets Oprindelse, Karupgaard og den første Kirke.

Byens Oprindelse skjuler sig i Fortidens Mørke. Navnet har i ældre Tider været udtalt Kares eller Kaares Torp; Kare eller Kaare hed altsaa den Mand, der først ryddede sig en Plads og byggede sig en Gaard ved Aaen. Byens Fremkomst kan være foregaaet paa følgende Maade: Da Landet blev kristnet, byggede en af Kaares Efterkommere sig en Kirke ved sin Gaard og lejede sig en Klærk til at holde Messe. Efterhaanden flyttede flere Smaafolk til, som

¹⁾ Provst Koch, Houlbjerg, ved et Kirkesyn.

²⁾ Visitatsbogen.

bosatte sig i Nærheden af Gaarden og benyttede Kirken, og saaledes opstod i Tidens Løb en By, der fik Navnet overført paa sig, og medens Navnet, Kares Torp, som Tiderne svandt, afslebes til „Karup“, gik Gaarden ind i Folks Bevidsthed som „Karupgaard“¹⁾ Saaledes er mangfoldige af vore Landsbyer, navnlig Torperne, hvortil Karup hører, opstaaet, og det er derfor højst sandsynligt, at den samme Udvikling har foregaaet her paa dette Sted. Det er i hvert Fald sikkert, at her, før Stedet kom i Ry for Hellighed, laa baade en Herregaard og en Kirke.

Denne Kirke, der paa Grund af dens afsides Beliggenhed i det yderste Hjørne af det to Mil lange Sogn, maa antages at have hørt til de saakaldte Gaardkirker, der senere ved Pavernes Mellekomst gik over til at blive selvstændige Stiftelser og Sognekirker, var opført af hugne Granitkvadre, og dens Portaler var prydede med to smukt udhugne Tympanons.

Der er ganske vist ikke naaet nogen Efterretning om denne Kvaderstenskirke ned til vor Tid; men de to Tympanons, der, saa langt nogen mindes, har ligget henslængt paa Kirkegaardsdiget samt fem Gra-

¹⁾ Bekræftelse af Herregaardens Tilstedeværelse faar man af et Brev fra 1558, (Rørdams Kirkelove I) hvori Christian III meddeler, at det er kommen ham for Øre, at der af gammel Tid har ligget Ager og Eng til Karupgaard, og at der i Gaarden har boet fornemme, altsaa adelige Folk.

Endvidere meddeler Hofman, (Foundationer III, at der i Følge gamle Folks Beretninger skal have ligget et Slot i Karup tæt ved Kirken. Nu er der netop Syd for Kirken en mærkelig ophøjet, firkantet Plads, der ser ud til at have været omflydt med Vand, og det er da mer end sandsynligt, at Karupgaard har ligget her.

nitkvadre paa Kirkegaarden taler mere end mange Ord.¹⁾

Disse Tympanons, som Provstesynet i sin Tid lod beordre indsatte i den nuværende Kirkes tilmurede Portaler, er som sagt prydede med Billedværk. Paa den ene ses Kristus tronende i Skyerne omgivet af de fire Evangelisttegn. Denne Sten bærer Spor af en Tid at have været brugt som Trappesten, da Figurerne er ganske fladslidte. Paa den anden er fremstillet et Kors omgivet af en Bue.

Kirken maa være nedbrudt en Gang i det 15de Aarhundrede og erstattet af den nuværende Murstenskirke.

Karupgaard bestod langt ned i Tiden. I det 15de Aarhundrede var den en Tid Præstegaard, hvilket den jo nok er bleven ved Testamentation. Rimeligvis er det i den Anledning, at en vis Niels Ebbesen 1485 paa Tinge gør Krav paa Ejendomsretten; men 1501 maa hans Børn frasige sig al Arveret til Gaarden.²⁾

¹⁾ Se Løffler: »De romanske Kirker i Danmark«. At den nuværende Kirke virkelig har afløst en ældre, fremgaar ogsaa tydeligt nok af to Breve. (Se Æld. danske Arkivregistraturer II). Det ene, et Stadfæstelsesbrev, udstedt af Bisp Ejler i Aarhus 1485, at Karup Kirke maa være Sognekirke. Det andet, et Sognevidne, taget ved Kirken 1487, hvori det slaaes fast, at Karup Kirke har fra gammel Tid været Sognekirke. Sagen forholder sig jo sikkert saaledes, at her er Tale om to Kirker, en ældre, som fra gammel Tid har været Sognekirke, og en ny, opført paa den gamles Plads og til dels af dens Materialer, der faar Bispens Stadfæstelse paa, at den maa træde i den gamles Sted.

²⁾ Se Æld. danske Ark. II. De forskellige Benævnelser: Kirke Gaard, Præstegaard og Karupgaard (Rørdams Kirkelove I) maa anses for at være Navne paa samme Gaard.

Ved Reformationstiden overgik den til Kronen, og i de følgende Aar mistede den en hel Del af sine Jorder; men samledes igen efter kgl. Befaling 1558, da Karupgaard, ligesom det har været Skik i Fortiden, igen skal yde Herberge til den vejfarende Mand, „som den Vej rejsende vorder. — Saa at man kan bekomme god Staldrum, Hø og Havre, Mad og Øl, for et skieligt werdt“¹⁾)

Hvornaar saa Karupgaard er forsvundet, kan næppe paavises; men Jorderne ejes nu af de nordlige Gaarde i Sognet, og en af dem kaldes endnu den gamle Præstegaard.

Helligkilden og Kapellet.

Hvornaar Stedet er kommen i Ry for Hellighed, er ikke godt at sige; men det maa dog vist være sket i Slutningen af det 14de Aarhundrede; altsaa medens den gamle Kvaderstens Kirke endnu stod. Da opdagede man nemlig, at et Kildevæld i Nærheden af Kirken havde helbredende Evner. Dette meddeles paa følgende Maade af Anders Pallisen, der var Præst til Karup-Torning 1620²⁾)

„Aarsagen till stedets berømmelse siges denne alt wære, at dett skulde wære en blind mand forekommit udi drømme, att wilde hand lade sig lede till en siffuebusk i Karup oc thoe sig udi it rindende wand, der fandis ibidem, da skulle hand bliffue seendis. Oc dett skeede, som hand troede. Oc der udsprung en

¹⁾ Rørdams Kirkelove I. Brev fra Christian III til Lensmand Erik Rosenkrantz paa Silkeborg, Roskilde 1558.

²⁾ Anders Pallisen, Præst fra 1620—1650, indgav dette Aar en Indberetning om Sognets antikvariske Minder til Dr. Ole Worm. Se Danske Samlinger 2. Række, 6. Bind.

weldekilde samme sted, som endnu staa paa denne dag.

Der nu dette falske mirackel blev udbasuneret, er der bygt it treuerck offuer kilden oc et capell der hos, huort heden mange skrøbelige oc blinde sig strax forføyede.“

Samme Steds nævner han som et synligt Bevis for den store Tilstrømning, der før havde været til Stedet, „de utallige mange weye, der findis fra oc till paa alle sider, oc nu ere med luing offuergrode“.

Ad disse forglemte og overgroede Veje, der ogsaa omtales med Forundring af Hedekommissionen 1766,¹⁾ er det da, at Pilegrimmene har nærmet sig den hellige By. Klagende og stønnende har de tunge Vogne med de syge arbejdet sig frem ad de trælse, sandede Hjulspor gennem den duftende Hede. Og naar Vinden saa af og til har baaret Klokketonerne ud til dem, har Pilegrimmene sukket: „Hellige Guds Moder, hjælp os i vor Nød!“

Men rundt om den hellige Kilde har de lejret sig, nogle nær, andre fjern. Og Slægtninge og Venner har bragt de lidende Vand fra Kildevældet, for at de syge under Bøn kunde drikke det eller bade de syge Lemmer deri.

Hvad der i vore Dage sker ved den hellige Kilde i Frankrig,²⁾ har sikkert ogsaa fundet Sted her, „thi for den troende er alt muligt.“ Præsten skulde ikke have talt om „falske mirachel“.

Da Anders Pallisen skrev, synes det, som om baade Kapellet og Kilden med Træværket om endnu har været til; men senere forsvandt det hele saa aldeles, at

¹⁾ Se ogsaa Aakjær: Hedevandringer.

²⁾ Lourdes.

end ikke Stedets Beboere ret vidste, hvor det skulde søges. En lille Vejledning giver et Landstings-Vidne fra 1482 angaaende „Kjeldgaard“ i Karup¹⁾. Heri siges det, at denne Gaard, hvis Tomt endnu kan paa-vises, laa Øst for Kapellet; men paa dette Sted fandtes for faa Aar siden kun Agermark.

Mens jeg var Lærer der i Byen, blev der tit talt om, hvor Helligkilden kunde være bleven af, og da en Del gættede paa en Mudderpøl i Nærheden af Vandmøllen, hvilket slet ikke kunde stemme med ovennævnte Landstings Vidne, begyndte jeg at forhøre mig hos Egnens gamle Folk i den Anledning.

Jeg fik da følgende Beretning af en gammel, blind Enke, Ane Marie Vistesens. Hun var selv født i Kjeldgaard, og hun fortalte som følger:

„Helligkilden har jeg hørt meget Tale om som Barn, og jeg er vis paa, at jeg endnu kan finde Stedet, om jeg kom til Karup, endda jeg er blind.

Der gik et Skeldige fra Møllevejen i sydlig Retning. Omtrent paa Midten slog det fire skarpe Bøjninger: Først en halv Snes Alen mod Vest, derpaa en Snes Alen i Syd, og saa igen en halv Snes Alen mod Øst, hvorpaa det atter fortsatte sin oprindelige Retning ned mod Aaen.

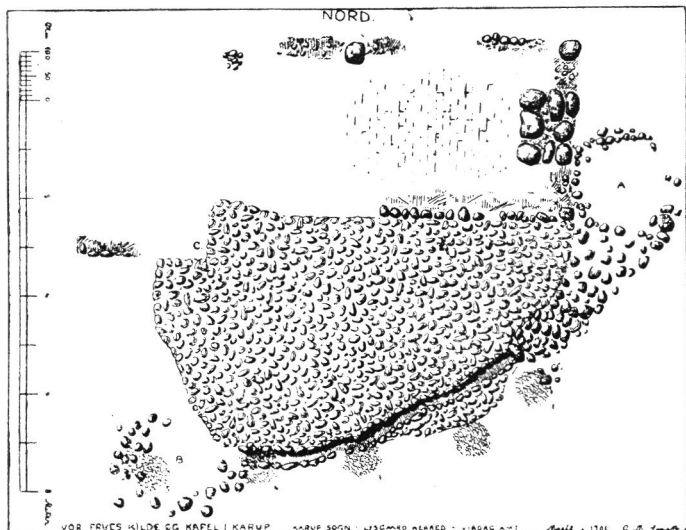
I denne Firkant, som herved fremkom, har Helligkilden ligget, og i min Barndom var herinde en Forhøjning, hvorpaa der voksede noget stift Græs, som Kreaturerne ikke vilde æde.

Mine Forældre talte tit om Helligkilden, hvordan Folk kom langvejs fra med Børn og andre syge. De tog Vand af Kilden og vaskede de syge heri eller lod dem drikke Vandet. De Skaale, man brugte, blev

¹⁾ Æld. danske Ark. II.

slaaet i Stykker paa Stedet. De maatte ikke før have været brugt, og heller ikke maatte de bruges senere. Men saa hittede man paa at vaske en blind Hest deri, og saa var det, at Kilden groede efter.“

Ved at grave paa den af hende anviste Plads fandtes

PLAN AF KAPELLET OG HELLIGKILDEN.¹⁾

i Sommeren 1906 Fundamentet af et lille Kapel, der har været opført af store, røde Munkesten og tækket med Munketegl.

Kapellets Østvæg var henimod 6 Alen bred, og op imod denne, men paa den indvendige Side, fandtes Foden af et lille Alter. Kapellets Længde mod Vest kunde ikke paavises, da Pladsen her var forstyrret af et senere anlagt Jorddige. I Bygningens Indre fandtes et stærkt forvitret Gulv af Munkesten.

¹⁾ Kildevældet er paa Billedet betegnet med Bogstavet A.

Umiddelbart op imod Kapellets Østvæg fandtes selve Kildevældet,¹⁾ omsat med Kampesten og indeni fyldt med hvidt Kildesand. Her fandtes ogsaa en tilspidset Egepæl, en Levning af „treuerckit“.

Vandet havde i Førstningen rislet i et under Jorden skjult Stendræn, men kom frem under en Sten Syd for Kapellet. Herfra var Løbet fortsat i en sten-sat Vandledning af en halv Snes Alens Længde. Denne Vandledning saa ud til at have været overhængt, idet der fandtes Spor af Murstenspiller.

Mellem Vandledningen, der udmundede i et Slags Bassin, og Kapellet fandtes en almindelig pikket Bro med stærk Hældning mod Syd. Bassinet var fyldt med Jord, Træstykker og en Mængde sorte Potteskaar²⁾.

Herfra har Vandet været ledet ind i en Mark Sydvest for Kapellet, hvor Pilegrimmene har haft deres Lejrpladser i de kolde Nætter. Det var nemlig omkring den 1. Maj, at Tilstrømningen var størst. Ved at grave en dyb Grøft tværs over Marken fandt man et Ildsted sat af Ler, foruden en Mængde andre Ting saasom: Potteskaar, Kirkebly, Egespaaner og Hasselnødder. Dette sidste kan tyde paa, at her den Gang har været Krat.

De to anførte Beretninger af Anders Pallisen og

¹⁾ Det lykkedes ikke Hr. Smidt, der forestod Udgravningen at finde selve Kildevældet; men en Nat jeg laa og tænkte derpaa, randt det mig i Sinde, at Vældet naturligvis maatte findes i Nærheden af Alteret. Næste Morgen undersøgte jeg straks Sagen og fandt til min store Glæde Vældet lige Øst for Alteret.

²⁾ Se Ane Maries Fortælling.

Ane Marie er saaledes bleven bekræftede ved denne Udgravning, og Stedet er nu fredet.¹⁾

Stod man forhen ved Kildevældet en tør Julidag med Ansigtet vendt imod Nordøst, kunde man i den soltørre Græsmark se en Mængde blaa Striber i Græsset, der alle udgik fra Vældet som Straaler fra en Sol. Det har vist sig at være underjordiske Stendræn lagte ind i Marken for at øge Vældets Vandrigdom. Efter at et saadant er blevet fornyet, risler Vandet paany i sit gamle Leje.

Saa vidt skønnes kan, var den hellige Kilde og Kapellet indviet til St. Karen.²⁾

Valfartskirken, „Vor Frue Kirke i Karup“.

En Gang i første Halvdel af det 15de Aarhundrede var Tilstrømningen af Pilegrimme bleven saa stor, at den gamle Kirke ikke længere kunde rumme dem, langt mindre det lille Kapel; og da desuden mange Gaver indkom, enedes man derfor om at nedrive den gamle Kirke og for Gaverne „at lade opføre, vor

¹⁾ Udgravningen bekostedes af Hr. Fabrikant Schade i Skive og Hr. Kbm. J. C. Nielsen i Karup med Understøttelse af Nationalmuseet, og lededes en Dag af Hr. C. M. Smidt. Hvorefter jeg efter Opfordring førte Tilsyn med Udgravningen, der varede i flere Dage, da store Jordmasser skulde skaffes bort. Forøvrigt henvises til Hr. Smidts Afhandling i Samlinger til jysk Hist. og Top. 1906, hvorfra Planen S. 163 er laant.

²⁾ Saaledes opregnes i Ludv. Kr. Müllers Danmarkshistorie. V. S. 71, blandt andre danske Helgenbilleder „St. Karen i Karup“. Ligesom Jørgen Marsvin til Avnsbjerg herfra lod bortføre et St. Karen Billede sammen med et Billede af Vor Frue, hvilke han anbragte i Kapellet paa Avnsbjerg. Se Danske Atlas, IV Tome.

Frue til Ære, en stor og anseelig Kirke¹⁾ Om denne Kirke hedder det 1620²⁾:

„Ligger her i Karup en stor Kirke med Spir og Blytækning, som kaldes den hellige Jomfrus Tempel; men den er nu mesten Part forfalden. — — — Hvor længe denne Afgudsdyrkelse i Synderlighed har været, kan ikke siges til Visse, men den Kirke, som nu staar, skal næppelig være ældre end som heden ved 200 Aar.“

Efter dette skal Kirkens Opførelse være paabegyndt omkring 1420, men den er dog vist næppe bleven fuldført førend hen imod Aarhundredets Slutning.³⁾

Til Amindelse om de Mænd, som varmest har understøttet Byggeforetagendet, var der, som Anders Pallisen skriver, „maalet paa huellingen i koret: „Johannes Krab, Albert Skeel, Erick Othsen, Elerus dei gratia episcopus Arhusiensis⁴⁾“.

Det fremgaar af Udgravninger, der har været foretaget paa Stedet,⁵⁾ at Kirkens oprindelige Form har været et smukt, regelmæssigt Kors, hvis Længde var 57 Alen og Bredde over Korsarmene 41 Al. Sidstnævnte var nøjagtig ligedannede, 12 Alen brede og 11 Alen dybe. Skib og Kor havde samme Bredde, altsaa 17 Alen, og Koret afsluttedes ved en tresidet Apsis, i hvilken Højalteret har haft sin Plads⁶⁾. Taar-

¹⁾ Dansk Atlas, IV Tome.

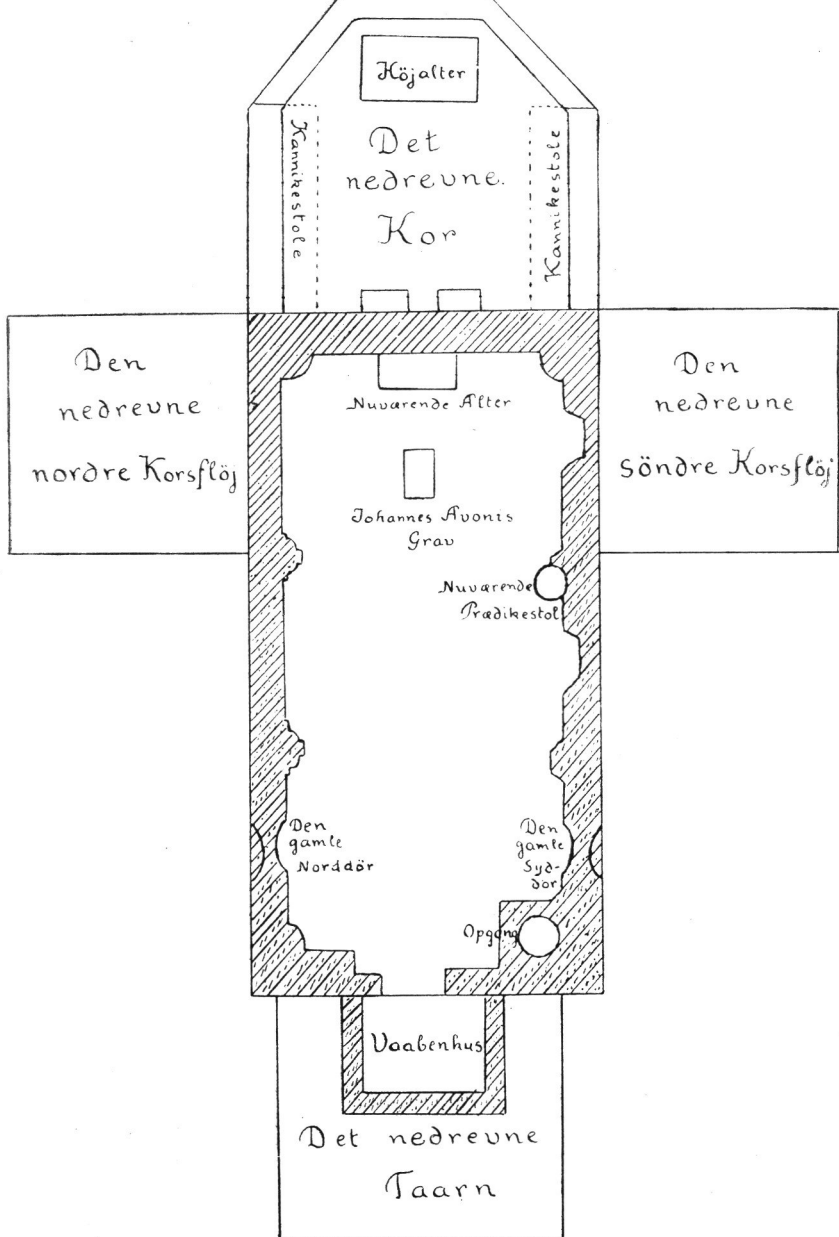
²⁾ Anders Pallisens Indberetning. (Retskr. forandret).

³⁾ Herfor taler Bisp Ejlers før omtalte Stadfæstelsesbrev fra 1485, at Karup Kirke maa være Sognekirke og Kirkens ældste Klokke, der er støbt 1487.

⁴⁾ Af Guds Naade Biskop i Aarhus.

⁵⁾ Af Nationalmuseets Udsending Eigil Rothe.

⁶⁾ Herfra fremdroges 1901 af en muret Grav et »Pilegrims-tegn«, en lille støbt Blyplade med Billede af Madonna med Barnet og Indskriften: »KAROP«. (Nationalmuseet).

GRUNDRIDS AF KARUP KIRKE.

nets Grundplan var 11 Alen dyb og 13 Alen bred. Kirkerummet maa have været dækket af mindst syv Hvælvinger, der bares af murede Halvpiller langs Sidemurene. Byggematerialet var store røde Mursten (Munkesten) og Tømmeret Eg.

De tilbageblevne Hvælvinger, tre i Tallet, er meget smukke. Man har forgæves søgt efter Kalkmalerier paa dem, derimod har Ribber og Skjoldbuer været prydede med malede Ornamenter. Indgangen til Kirkerummet skete gennem to med smukke Murforsiringer forsynede Portaler i Nord og Syd, og Gulvet var lagt med røde Mursten. Føjer man hertil Spiret og Blytaget samt de to store Klokker, der hang i Taarnet, indser man, at vor Frues Helligdom i Karup har været en særdeles smuk harmonisk udført Bygning — sin Berømmelse værdig.

Endskønt Efterretningerne er sparsomme, kan man dog se, at Kirkens Udsmykning har svaret til dens Ydre:

Over Højalteret tronede Kirkens Værnehelgen, det „undergående, grædende“ Mariebillede, hvortil der valfartedes i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

Dette Billede, der var skænket til Kirken 1500, beskrives som „et kunstigt og meget rart Mariæ-Billede, hvor hun sad paa en Trone med Solen og Stjerner omgiven, og ved hendes Fødder tvende paa Knæ med sammenlagte Hænder og Øjnene opløftede mod Mariam“.¹⁾

Billedet var kun i Kirken i knap hundrede Aar; thi det blev af Jørgen Marsvin bortført sammen med St. Karens Billede for at pryde Kapellet paa Avnsbjerg. Da Kirken den Gang ejedes af Kronen,

¹⁾ Dansk Atlas, IV Tome.

har denne Bortførelse fundet Sted efter højeré Ordre. Grunden har jo sikkert været den, at Valfarten til Karup og Tilbedelsen af de to Helgener ikke vilde op-høre, hvorfor man saa sig nødsaget til at forstyrre Helligdommene.

Da Kapellet paa Avnsbjerg omkring 1700 blev ned-lagt, blev „Vor Frue“ af Grev Otto Rantzau som en „Raritet“ foræret til en katolsk Herre fra Udlandet, som en Gang besøgte ham.¹⁾ Billedet findes altsaa ikke mere her i Landet. Katolikkerne har gættet paa, at den fremmede Herre var en af de tyske Rantzauer, og at „Vor Frue“ muligvis pryder en af Kirkerne i Hildesheim.²⁾

Da de to Helgener forlod Karup, forfaldt Stedet mere og mere. Tilstrømningen hørte op, og Kirken og Kapellet sank i Grus. — Lyngen blomstrede lige smukt Aar efter Aar; men ingen fromme Pilegrimme spejdede mere efter „Vor Frue“s slanke Kirkespir. Til sidst bredte Glemselens Slør sig over det hele. Kun den ensomme Vandrer, der en Slund standsede sin trætte Fod for at hvile sig paa den gamle Kirke-gaard og saa, at dens Jordbund var blandet med Tegl- og Kalkstumper, faldt i Forundring herover, og naar han atter vandrede bort ad de milelange Hedeveje, fødtes tusinde ubesvarede Spørgsmaal i hans Sjæl.

Langs Korets Sidevægge stod paa hver Side seks af Eg udskaarne Kannikestole, der særlig var smukt ud-styret paa de ind mod Koret vendende Endestykker.

Paa hver af dem var nemlig udskaaet et Helgen-

¹⁾ Dansk Atlas, IV Tome.

²⁾ Meddelt mig af Pastor M. C. Jensen, Kateket i Helsingør.

billede i Relief. Helgenen stod under en Triumfbue, der oventil kronedes af Løvværk og Ornamentér i gennembrudt Arbejde.

Naar man gik op mod Højalteret, maatte man altsaa skride frem mellem tvende Rækker af Kirkens hellige Mænd og Kvinder.

Paa disse Stole læste Anders Pallisen følgende latinske Indskrift:

„Annos millenos quingentos cum iota (?) plenos
Hoc opus extruxit Paulus Wlf, dummodo rexsit
donis ecclesiam Maria numinis istam

Præsule prudente Nicolao Clausson regente,
nos cum prole pia benedicat virgo Maria.“¹⁾

Af disse prægtige Kannikestole er der nu kun fattige Levninger tilbage. I Kirken findes Brudstykker af fire, deriblandt de to øverste, hvis skraat afskaarne Bordplader tydelig udviser, at de har staaet op imod Korafslutningens skraatstillede Vægge, en paa hver sin Side af Højalteret. I en anden Kirke der paa Egnen²⁾ findes ligeledes Brudstykker af fire Korstole fra Karup Kirke. Disse er forsynede med Navneplader, saa en Del af Indskriften mulig kunde komme frem endnu, hvis den senere paastrøgne Maling blev fjernet.

De øvrige er tilintetgjorte. Om den Vandalisme, hvormed de er bleven behandlede, vidner følgende Oplysning:

¹⁾ Verset kan oversættes saaledes: »Herrens Aar 1500 stiftede Poul Ulv dette Værk. Med Gaver berigede han denne Kirke, medes den guddommelige Marie styrede, og den vise Forstander Niels Clausen regerede. Jomfru Marie velsigne os med fromme Efterkommere«.

²⁾ Sjørsløv.

„En deel findes nu i en Hauge, og tiene som andre Fiele at lukke med, dog tildeels omdannede efter Stedets Lejlighed.“¹⁾

Paa de tilbageblevne Brudstykker findes følgende

KIRKENS INDRE.

Helgener. I Karup Kirke: St. Kathrina, St. Johannes Evangelist, St. Jacob og St. Barbara. I Sjørsløv Kirke: St. Maria med Barnet, St. Christoforus, St. Margretha og St. Clemens.²⁾

¹⁾ Hofman: *Fundationer*. III Tome. Pag. 27.

²⁾ J. P. Trap: *Kongeriget Danmark*. 5. Bind.

Da der baade paa Mariebilledet og Korstolene fandtes Aarstallet 1500, er begge Dele muligvis skænket af Poul Ulv.

Til Kirkens bedste Prydelser hørte et ualmindelig smukt udskaaret Monstranshus af Eg, som imidlertid har haft en næsten ligesaa tragisk Skæbne.

I Følge Anders Pallisens Indberetning stod det i Koret og havde med forgyldte „bogstaffuer“ følgende Inskription: „Aue verum corpus Christi natum ex Maria vergine“¹⁾. „Det har Jern-Sprinkelværks Døre og en høj durkchidig Pyramide og har været brugt til at gemme Messe-Klæder, Reliquir og Hostien i,“ oplyser Dansk Atlas.²⁾ Selv St. St. Blicher standser under Kirkens Buer og stirrer forundret gennem de runde Brillen paa det „underlige pyramidaelske Skab“.³⁾

Ved at udspørge gamle Folk der paa Egnen har jeg modtaget følgende Oplysninger om det.

Det stod fornedet i Kirken og var kalket hvidt ligesom Hvælvingerne. Et Aar forlangte Kirkesynet, at det enten skulde males eller ud af Kirken. Dette gav Anledning til, at en af Kirkeejerne⁴⁾ lod Monstranshuset flytte hjem til sig. Han gav det Plads i sin Lade og brugte det efter Sigende til at tørre Fisk i.

I denne Fornedrelse blev det opdaget af Viborg Museum, som erhvervede det for nogle faa Daler. Det var imidlertid for højt, hvorfor man maatte af-

1) Hil Dig Kristi sande Legeme født af Jomfruen Maria.

2) IV Tome.

3) Sagn fra Alheden.

4) Kirken ejedes da af nogle faa Beboere i Sognet.

bryde Spidsen af Spiret. Saa usselt er der da handlet med dette sjældne Pragtstykke, der efter min Mening burde tilbagegives Kirken i restaureret Stand.¹⁾

Endnu staar tilbage at nævne Kirkens gamle Kalk og dens mærkelige Skæbne.

Den er sølvforgylt, med et lille Bæger formet som et overskaaret Æg og med bred 6-tunget Fod. Midterstykkets 6 Knapper har følgende Indskrift: „i . h . e . s . u . s“, et Bogstav i hver Knap.

Långs Tungernes Rand er udgraveret flg. Minuscelindskrift: „āno dñi m e c c c c l x x x v i da gaf ies qvie och frw mergret thene kalk til karop“.

Paa den Side af Foden, hvor Indskriften begynder, er paanittet en korsfæstet Kristusfigur.

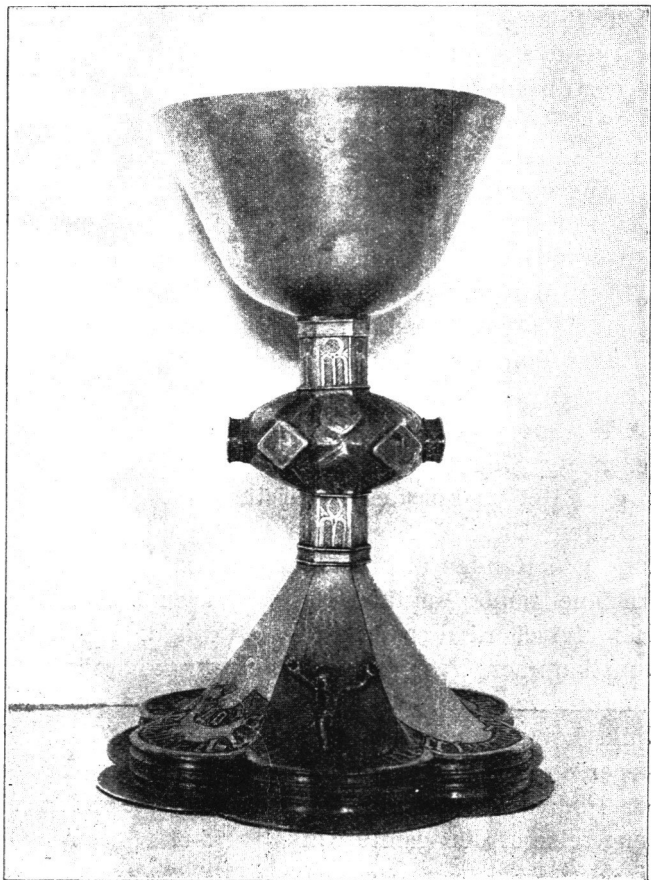
Disken (Diam. 5 Tom.) er i Midten uddybet med 4 Tunger; i Randen et indgraveret Kors.

Denne gamle, smukke Kalk og Disk blev i Aaret 1652 afgivet til Frederik III og indgik i Kongens Kunstkammer, hvorfra den senere er kommen i Nationalmuseets Eje.²⁾ Kongen gav i Stedet en anden Kalk, kopieret efter den gamle, men med et større Bæger og med Inskriptioner saavel paa Bægeret som paa Foden, af hvilke den paa Foden er en ukorrekt Gengivelse af den gamle Kalks Indskrift.³⁾

¹⁾ Jeg formoder, at den samme Poul Ulv, der har udstyret Kirken med Korstolene og Mariebilledet, ogsaa har skænket Monstranshuset. Hvem han end er, en Ulv mod Karup Kirke har han ikke været.

²⁾ Mus. Nr. 10349. Kalken er 7 Tom. høj; men Bægerets Diam. er kun $3\frac{3}{4}$ Tom., hvorimod Fodens Diam. er $5\frac{1}{4}$ Tom.

³⁾ Paa Bægeret: „Anno 1652 Gaff Kong Frederich Den Kalk Till Karup I Stedet for En Anden, som var Paa Tegnet.“

KALKEN.

Paa Foden: »Anno 1476« Gaff Dns Quinde Margrethe Herinde Denne Kalk Till Karup«. Forøvrigt har ogsaa Anders Pal-lisen forsøgt at læse Indskriften; men han har: »Anno 1486 da gaf Aluing S. quinde oc herrin Margreth denne Kalk til Karop«.

Dr. O. Nielsen har faaet oplyst,¹⁾ at Adelsmanden Jes Qvie 1486 var Lensmand paa Riberhus, og da han døde samme Aar, er Kalken sandsynligvis skænket „Vor Frue“ som Sjølegave.

Fru Margrethe giftede sig efter hans Død med Selvejerbonde og Herrédsfoged til Ginding Herred, Anders Ibsen i Trabjerg. Hendes Navn paa Kalken har vist givet Anledning til de mange Sagn der fra Egnen om Dronning Margrethes Ophold i Karup Kirke, medens hendes Hære kæmpede ude paa Heden.

Der fandtes naturligtvis i Kirken mange Helgenaltre og mange andre Prydelser, hvorom der ingen Efterretninger er naaet til vor Tid.

Efter Reformationen stod den store Kirke upaaagtet hen og forfaldt mere og mere. Men i Aaret 1587 besøgte Kong Frederik II Karup, hvilket han selv beretter i sin Dagbog paa flg. Maade:

„17. Juli: I Dag drog jeg til Hald. 18. Juli: I Dag begyndte jeg Harejagt paa Hald. 25. Juli: I Dag drog jeg til Karup, og min Sofie og mine to Døtre til Vinderslev. 27. Juli: I Dag drog jeg til Vinderslev“
o. s. v.¹⁾

Dette Besøg gav Anledning til, at Vor Frue fik et nyt Spir. Kongen maa nemlig ved denne Lejlighed have undersøgt Kirken og fundet, at den trængte til et saadant, hvilket fremgaar af en Skrivelse fra den unge Konge, Christian IV, dateret Roskilde 1589. Heri hedder det, at menige Sognemænd udi Karup,

¹⁾ O. Nielsen: Hjerm-Ginding Herreder.

²⁾ Historisk Tidsskrift, 4. R. 3. B.

udi Nørrejylland, havde givet ham til Kende, hvorledes hans Fader nogen Tid før hans Kærligheds Død havde befalet et nyt Spir at bygge paa Karup Kirketaarn paa hans egen Regning, og at samme Befaling var efterkommet saavidt, at Træværket var forfærdiget og opsat, men paa Grund af Kongens Død og den Forandring, der siden var sket med Lensmænd, endnu ikke var blevet tækket. „Da efterdi samme Spir er begyndt med højbemeldte vor kære salige Hr. Faders Omkostning, ikke alene den Menighed der udi Sognet, men ogsaa om Vinterdags Tid den vejfarende til gode, og de der udi Sognet ikke er formuendes det at lade fuldfærdige: bede vi dig og ville, at du paa vore Vegne med det første nævnte Spir lade tække med Bly og det udi alle Maader fuldfærdig gøre, og lade det indskrive udi Regnskab, dog havendes Indseende med, at det sker med mindste Omkostning, som ske kan, og vider derudi vort Gavn og Bedste, som det sig bør.“¹⁾

1714 blev Spiret og Taarnet aldeles ødelagt ved Lynnedslag. Herom findes følgende Meddelelse i „Nye Tidende“ for Marts s. A.:

„Udi næstforleden Maaned den 22. yppede sig her udi Egnen et forfærdelig Guds Vejrligt af Torden, Liun-Ild, Storm og Hagel, saa at Taarnets Tag paa den søndre Side af Karup Kirke bleev gandske borttaget, Muren 10 Allen i Højden og 5 i Bredden nedslagen, og Muren af den Vester Side reven til det nederste.“

¹⁾ Lensmand Frants Rantzau paa Silkeborg (Rørdam: Kirkelove II B.).

Gamle Per' Gaard¹⁾ i Karup fortalte efter sin Fader, at naar man kom fra Aarestrup, saa det ud, som om Karup Kirke havde to Taarne. Det var Murresterne, der ragede op over Kirkeskibet.

Saaledes stod Kirken i 31 Aar og kom mer og mer til at ligne en Ruin. Da blev den af Kong Christian VI afhændet til Commerce-Raad Steen Jørgensen til Avnsbjerg. Han ødelagde Kirken saa grundig, at den sent vil rejse sig igen. Han lod nemlig nedbryde Taarnresterne, begge Korsarme, Kor og Apsis samt Vaabehuset og efterlod saaledes „Vor Frue i Karup“ som et Legeme, fra hvilket alle Lemmer er amputerede. Materialerne havde han nok haardt Brug for til Opførelsen af en ny Længe paa Avnsbjerg. Blyet maa han vel ogsaa have haft Brug for andet Steds; thi den Del af Kirken, der er tilbage, er tækket med Tagsten.

Ved samme Lejlighed mistede Kirken saa at sige alle sine Prydelser fra de katholske Tider.

Efter hvad der fortælles paa Egnen, blev der kørt et helt Læs af Helgenbilleder og andet Billedskærerarbejde til Avnsbjerg. En Del af det blev opstillet i Omegnens Kirker. I Sjørsløv Kirke: Et Marie-Billede samt otte andre Helgenbilleder, deriblandt de omtalte Korstole. I Grønbæk Kirke: Fire „udhugne“ Helgenbilleder. I Viborg Domkirke: En Altertavle o. s. v.²⁾ Ligeledes skal der i Viborg Museum foruden Monstranshuset findes en Altertavle samt 3 Helgenbilleder.

Den nuværende anselige Altertavle i Rokokostil er bekostet af Steen Jørgensen. Det smukt udskaarne

¹⁾ Død for ca. 50 Aar siden. Se om ham Goldschmidt: En Hederejse i Viborgeggen. 1866.

²⁾ Danske Atlas, IV Tome.

Alterbord, der siden 1901, da Nationalmuseet lod det restaurere, er Kirkens bedste Prydelse, stammer derimod sikkert fra den Tid, da Jørgen Marsvin forstyrede det gamle Højalter. Det bærer Aarstallet 1601 samt Bogstaverne I. H. S.¹⁾

Steen Jørgensen lod dernæst følgende pralende Indskrift affatte og male paa Altertavlen: „Efterat Karup Kirke Anno 1744 af Kgl. Majestæt allernaadigst blev overdragen til Commerce-Raad Steen Jørgensen til Avnsbjerg haver han med sin næstforrige Aar i Gud hensovede salige Frue, Marie Cathrine Balsløv, foruden Kirkens fuldkomne Reparation og Istandsættelse baade paa Mur- og Tømmerværk, samme til ydermere Siir og Prydelse ladet denne Altertavle af ny bekoste og stafere tilligemed Prædikestol Skrifte- og Dæggestol²⁾ samt Alteret. 1745.

Hospitalet og dets Forstandere.

At der til Kirken var knyttet en gejstlig Stiftelse, er alle Efterretninger enige om at fremhæve; men det er kun saare lidet, man véd om den.

Stiftelsen ejede Jordegods ligesom Klostrene og styredes af en Forstander, „Provisor“³⁾ der tillige undertiden var Kirkens Præst. Den benævnes i Brevskaber med forskellige Navne, saasom: „Vor Frue i Karup“, „Jomfru Marias Alter i Karup“ og „Vor Frue Alter

¹⁾ Jesus, Menneskenes Frelser. Eller »In hoc salus« (I dette er Frelsen). I. H. S. er egentlig de tre første Bogstaver af Navnet: »Jesus«. 1601 ejedes Avnsbjerg af Peder Marsvin, derfor er det sikkert ham og ikke Jørgen, der bortførte de omtalte berømte Helgenbilleder.

²⁾ Skrifte- og Dæggestol er lavet af Brudstykker af Korstolene.

³⁾ Johannes Avonis's Ligsten i Karup Kirke.

i Karup“. Først efter at Reformationen er indført, kaldes Stiftelsen Hospitalet i Karup. Forestillingen var den, at den „guddommelige Maria“, hvortil saavel Kirken som al dens underlagte Gods var indviet, var dens egentlige Ejer og Styrer; i Grunden en smuk Tanke, en Fremhævelse af, at Menneskene kun er Husholdere over betroet Gods.

Broderskabet bestod i Følge en gammel Tradition der paa Egnen af tolv Munke, og for dette Antals Rig-tighed taler Kirkens tolv Korstole. Der er ikke op-bevaret noget om, til hvilken Munkeorden de hørte; men deres Gerning var at forestaa den daglige Messe-tjeneste foran Vor Frue Alter, mens Kirken fyldtes af Pilegrimme. (Kirken betjentes en Gang af tolv Præ-ster, siger Traditionen med en vis Stolthed). Desuden skulde de pleje syge Pilegrimme, saadanne, „som ikke kunde gange fra Hus til Hus“¹⁾ Nogle af dem maa derfor have haft Forstand paa Lægekunsten. En af Forstanderne faar 'en Ros i sin Grav, at han var en „menneskekærlig“²⁾ Mand. Jeg har tit tænkt paa, om ikke de mange Isop, der vokser alle mulige og umulige Steder baade paa og uden for Kirkegaarden, skulde stamme fra Munkenes Samling af Lægedoms-urter.

Nu bliver Spørgsmaalet, hvor har Stiftelsens Byg-ning ligget; thi der nævnes ikke en Tøddel om den i nogen af de faa Efterretninger, der er naaet til Nu-tiden, hverken hvornaar den er bygget, hvor den har ligget, eller hvornaar den er nedrevet. At der har væ-ret en saadan stor Bygning, ses allerede deraf, at Fre-

¹⁾ Ludv. Helweg: Kirkehistorie før Reformationen, 2. B.

²⁾ Danske Samlinger, 2. R. 6. B.

derik II kunde opholde sig i Byen i flere Dage, og at den har ligget i umiddelbar Nærhed af Kirken, er indlysende.

Nu er Overfladeforholdene ved Kirken imidlertid saadanne, at der ikke godt kan være Tale om andre Pladser end enten vesten eller norden for, og da der netop nord for Kirken findes tydelige Spor af en temmelig stor middelalderlig Bygning, som har været opført af samme Materiale som Kirken og Kapellet og tækket med Munketegl, saa maa det antages, at Stiftelsens Bygning har ligget her. Dette bliver ogsaa bekræftet af gamle Ane Marie Vistisen, hvis Meddelelse gaar ud paa, at der nord for Kirken har ligget et Kloster, og at Munkene benyttede Kirkens nordre Dør, medens Sognebeboerne benyttede den sydlige. I Virkeligheden er Kirkens nordre Portal langt anseeligere end den sydlige.¹⁾

Stiftelsen havde sit egen Retterting, Karup Birk, og Tinget afholdtes hver Mandag paa eller ved Tinghøj, som ligger ude i Heden, midtvejs imellem Karup og Torning Sogne. Hvor gammel denne Rettighed er, vides ikke; men den blev 1491 stadfæstet af Kong Hans.²⁾

For en Del Aar siden opdagede man en mærkelig Stensætning i en Dalsænkning ved Aarestrup. Den bestod i Følge et Øjenvidnes Udsagn af en halvmaaneformig Runddel af store Kampesten, 21 Alen i Omkreds. I Midten laa en uhyre flad Sten af 5—6 Alens Tværmaal, og Mellemlummet var brolagt med smaa Sten. Denne Stensætning formenes at være selve Ting-

¹⁾ Se Nationalmuseets Tegninger af Kirkens Portaler.

²⁾ De Æld. danske Ark. II B.

stedet, hvilket ogsaa bestyrkes derved, at en gammel Hedevej fører forbi Stedet hen til før omtalte Tinghøj. Desværre blev det hele straks ødelagt, og Stenene bortsprængte.¹⁾

Stiftelsen bestod til Reformationen; men 1537 inddrog Kong Christian III Godset og lagde det under Silkeborg Len. Ved denne Lejlighed kom i hvert Fald en Del af dens Arkiv til Silkeborg Slot, hvor det indlemmedes i Lenets Arkiv og blev opbevaret i den „Skuflade H stander paa“. Brevene er naturligvis lable saavel som saa mange andre af samme Slags fra Kloostertiden; men den Fortegnelse over Brevenes Indhold, som blev foretaget og indført i Lenets Regnskab, haves, og denne Fortegnelse udgør nu den vigtigste Kilde til Stiftelsens og Egnens Historie.²⁾

Det ældste Brev er fra 1414, og ud over dette Tidspunkt haves aldeles intet skriftligt om Stedet. Man faar ikke Indtryk af, at Stiftelsen har siddet inde med meget Jordegods. Den kan slet ikke sammenlignes med de rige Kloostre rundt omkring i Landet. De fleste Indtægter har vist været de milde Gaver; „Lam, Gess, Oste og Fisk“,³⁾ som Pilegrimmene medbragte. Dog maa man huske paa, at vor Viden er stærkt begrænset, og at Stiftelsens Oprindelse er skjult i et uigennemtrængeligt Mørke. En Del af Arkivet forblev nemlig i Præstens Værge, men udlaantes til Mag. Chr. Erichsen, da han udarbejdede sin Viborg Bys Beskrivelse; men det brændte tilligemed Byen 1726, „ellers kunde adskillige Antikviteter og

1) Meddelt af Gmd. Christen Kusk i Sangild.

2) Se Æld. danske Ark. II B.

3) Peder Smid og Atzer Bonde.

formodentlig mange Stiftelser fra de katholske Tider været at opdage af samme.¹⁾

Den først kendte Forstander for „Vor Frue Alter i Karup“ er Hr. Anders Nielsen, ogsaa kaldet Anders Munk, som nævnes første Gang 1484 i Anledning af Byggeriet ved Kirken.²⁾ Da han ejede Jordegods og efterlod sig Arvinger, var han jo sikkert ikke Kirkens Præst.

Han var en overmaade virksom og tillige gavmild Mand, der med Kraft arbejdede paa Kirkens Fuldførelse og Godsets Udvidelse. Han maa være død omkring 1487, og den Kirkeklokke, som samme Aar blev ophængt i Taarnet, og som ganske sikkert er bekostet af ham selv, har maaske første Gang ringet over hans Støv.³⁾

Der skal nu meddeles noget om, hvad der foretoges paa Karup Birketing i hans og i den følgende Tid, og hvorledes han selv berigede „Vor Frue“⁴⁾:

1483 pantsatte Lars Braa til Palstrup et Boel i Knustrup, Torning Sogn, til „Vor Frue“, og samme Aar gav „Fru Giszell, sal. Offe Tagesens Efterleverske, et Boel i Perstrup⁵⁾ med sin Tilliggende og søndelig et Stykke endeels Skov til „Vor Frue i Karup“.

Oluf Sommer til Gierndrup⁶⁾ tager 1461 og 1471 Laughevd paa fire Gaarde i Karup og Nørregaard i

¹⁾ Hofmann: Foundationer, III Tome, Pag. 27.

²⁾ Ny Kirkehistoriske Samlinger, 4. R. 5. B.

³⁾ Den hænger nu i Bording Kirke og har flg. fra Latin oversatte smukke Indskrift: »Anno 1487, Alpha og Omega, Gud og Menneske, Ærens Konge, Jesus, Marias Søn«.

⁴⁾ Se om disse Breve De æld. Danske Arkivregistraturer, II B.

⁵⁾ Pederstrup v. Viborg.

⁶⁾ Fussingø i Aalum Sogn.

Vallerbæk, som i Følge Tingsvidne er hans rette Arve-gods. Gaardene er Vestergaard, der beboes af Peder Jensen, Kjelgaard, som ligger østen Kapellet, Skøt-gaard og Alskouffgaard, som ligger sønden Bækken¹⁾ og bemeldte Nørregaard.

Disse Gaarde, øde og byggede, mageskifter han 1486 med Hr. Anders Nielsen og faar som Vederlag 2 Gaarde i Højbjerg²⁾ og 1 i Elsborg, „hvilke Gaarde var Hr. Anderses Gods, førend han blev Forstander i Karup.“

Hr. Erik Eriksen Lovenbalk til „Affuensberg“ tager 1467 Laughevd paa „Gaard og Gods Aarestrup“, hvilken han igen 1484 tilskøder Hr. Anders Nielsen, Forstander for Vor Frue i Karup, hvorpaa han og mange „Dandemænd“ 1485 paa Tinge tilstød, at ommeldte Gods var købt for Hr. Anderses egne Penge.

Efter at nu Hr. Anders paa Tinge har ladet „granske“ de Markskæl, som „Sandemænd“ have gjort paa Aarestrup Mark, maa han have skænket Godset til Viborg Bispestol; thi 1486 forlener Bisp Niels „Gaard og Gods Aarestrup“ til Niels Andersen,³⁾ hans ægte Børn og Arvinger i 97 Aar, hvorefter Godset falder tilbage til Viborg „Biskopdom“.

1487 tilskøder Hr. Anders Nielsen en Gaard i Taange⁴⁾ til velbyrdige Mand Anders Munck til Bradsgaard, og samme Aar giver han til Jomfru Marias Alter i Karup: Vestergaard, Kjelgaard, Skøt-gaard, Alskovgaard, Karup Vandmølle, Over- og Næder Sangild, Byggestedet Haller samt Sangild Vand-

1) Aarestrup Aa.

2) Højbjerg.

3) Maaske Hr. Anders Nielsens Søn.

4) Tange.

mølle, hvilket Allergods hans Arvinger 1489 paa Ting-
„anvorder“ fra dem og endelig 1491 giver deres „Sam-
lykkebrev“ paa.

Dermed forsvinder Hr. Anders Nielsen af Sagaen,
og hans Efterfølger, Hr. Jens Ouszen, der tillige er
Præst, fortsætter, hvor Hr. Anders slap: 1489 bort-
mageskifter han det ljernt liggende Boel i „Per-
strup“ for saa at købe Gaarden Kølvræa¹⁾ af Cle-
mens Eriksen.

1489 giver tre Søskende: Niels Nielsen samt Mette
og Karinne Nielsdatter noget Allergods til „Vor
Frue“. Og 1495 testamenterer Holger Rosenkrands
ved sin Død til „vor Frwæ i Karop en Oxe“.²⁾

Men Hr. Jens Ouszen er for længe siden gaaet til
sine Fædre; han maa være død omkring ved 1490. I
hans Tid blev Kirken fuldført, og derfor fandt man sin
Grav inde i Kirken lige midt under Kors-skæringen.
Paa Graven blev lagt en smuk Sandsten, og om denne
meddeler Anders Pallisen følgende:

„Midt paa kirkegulffuet ligger en skøn graffsten
med it udhuggit billede og denne omskrift: Hic jacet
Johannes Avonis presbyter provisorque istius loci
humanissimus obiit ano Domini 1480“.³⁾ Anders
Pallisen maa imidlertid have læst Aarstallet forkert;
der staar sikkert 1490.⁴⁾

1500 regerede den vise Forstander, Hr. Niels

¹⁾ Kølvræagaard ligger lige over for Kirken paa modsat
Side af Aæn i Haderup Sogn.

²⁾ Dansk Magasin.

³⁾ Her hviler Jens Ouszen, Præst og Forstander paa dette
Sted, en menneskekærlig, lærd Mand, død Herrens Aar 1480.

⁴⁾ Dansk Atlas har rigtignok samme Aarstal, men det er
jo ikke at undres over, da den kun har benyttet Anders.

Clausen, i hvis Tid Kirken som sagt fik sine herlige Billedskærerarbejder af Poul Ulv.¹⁾

1505 tilskødede Hr. Knud Michelsen „de Huse udi Karup Gade han lod der bygge“ til Vor Frue Alter. Maaske har han været Forstander. En Forstander Peder Clemmensen nævnes 1511.²⁾

1525 var Hr. Mourids Povlsen Forstander. Han lod ophænge den store Kirkeklokke, som Kirken endnu har i Behold. Den har flg. latinske Indskrift:

„Anno Domini millesimo qvingentesimo vicisimo quinto dominus mauritius pauli provisor huius loci.“³⁾

Denne Klokke var Kirkens bedste Pryd, men den revnede desværre, da man 1912 ringede over Frederik VIII, og er nu omstøbt. Dens Maltoner havde da lydt ud over Egnen 387 Aar.

Mourids Poulsen kendes ogsaa fra Digtet om Peder Smid og Atzer Bonde, hvori han beskyldes for Bedrageriet med Vor Frues Billede:

»Da Karup-Rejsen blev mindre gjort,
og Offeret var ikke halv saa stort,
der fattedes alt paa Hr. Mourids Disk,
baade Lam og Gæs og Ost og Fisk.

Pallisens Optegnelser. Værre er det, at Nationalmuseet paa sine Tegninger af Stenen ogsaa har 1480; men Tegneren har jo sagtens i Forvejen kendt Aarstallet fra Dansk Atlas. Imidlertid var det Bol, som Jens Ouszen mageskiftede 1489, først skænket af Fru Giesele 1483. Han kan altsaa ikke være død 1480, men nok 1490. Jeg forudsætter, at Jens Ouszen og Johannes Avonis er samme Person. Desværre er Stenen saa havareret, at Gaaden sikkert ikke kan løses. Stenen er nu indsat i den tilmurede Syddør.

1) Poul Ulv, maaske Billedskæreren selv?

2) Kirkelige Samlinger.

3) Herrens Aar 1525 var Hr. Mourids Poulsen Forstander paa dette Sted.

Vor Frue Billed i Karup staar
 grov han igennem Hoved og Haar,
 og gjorde Hovedet indeni tomt,
 der var et Hul baade stort og romt.
 Saa øste han Hovedet fuld af Vand,
 og det saa sagte gennem Øjet rand,
 og sagde: »Vor Frue græder saare,
 for ingen vil til Karup faare.«¹⁾

Han er dog vist uskyldig deri, thi det har siden vist sig, at Digtet er et Smædeskrift, der ingenlunde kan gælde for historisk ufejlbarligt. Desuden er det en Efterligning af et tysk Digt med samme Indhold fra den lille By Grimmethal i Thüringen.²⁾

1537 nævnes den sidste Forstander, Hr. Søren, i Anledning af en Strid, han paa Stiftelsens Vegne havde med Christen Sommer om en Gaard i Ungstrup,³⁾ kaldet Kirkegaard, som hans Fader, Oluf Sommer, i Følge Forstanderens Paastand, havde skænket Hospitalet. Men Christen Sommer fremlagde i Retten tre Breve, først et Sognevidne taget ved Ungstrup Kirke, dernæst et Tingsvidne af Lysgaards Herredsting og til sidst en Landstingsdom lydende, „at samme Gaard med sin Tilliggende var Oluf Sommer tildømt at have i Værge og Forsvar og lade Kirken⁴⁾ fange sin Skyld og Rettighed deraf“. ⁵⁾ Gaarden blev saa tildømt Christen Sommer paa nævnte Vilkaar.

Stiftelsen kaldes heri for første og sidste Gang „Hospitalet“, Reformationen var jo indført Aaret i Forvejen, og samme Aar blev Stiftelsen som sagt nedlagt.

¹⁾ »En Samtale mellem Peder Smid og Atzer Bonde.«

²⁾ Se forøvrigt »Kirkehistoriske Samlinger«, 5. R. B. IV.

³⁾ Torning Sogn. Christen Sommer til Gierndrup.

⁴⁾ Karup Kirke.

⁵⁾ Viborg Diplomatorium. Ungstrup Kirke blev nedbrudt i Flg. kgl. Befaling 1558.

Egnens Hjælpekilder ca. 1500. Karup By.

Naar man fra et ophøjet Sted, f. Eks. Kirkegaard-
den, ser ud over Egnen, saaledes som den nu frem-
træder for Beskuerens Blik: nøgen og træbar, afsve-
den og solbrændt, kun oplivet af det friske grønne
Græstæppe langs Aaløbene, men ellers med en gold
og sandet Jordbund, og adskilt fra andre Egne ved
milevide Hedestrækninger, saa forstaar man ikke, at
den nogensinde kan have haft nogen Betydning.

Men ser man nøjere til, opdager man, at Egnen
ikke altid har set saaledes ud, og at den har ejet an-
dre Hjælpekilder end nu. Her skal særlig nævnes
Skovbrug, Rugavl og Ørredfangst.

Her har engang været Storskov! Skoven har strakt
sig langs alle Aaløbene og bredt sig med alle Side-
dalene langt ind i Hederne.

Minder herom er de vældige Træstammer, der stik-
ker frem i Aaløbene eller findes i enhver Mose der
paa Egnen.¹⁾

I store Haurdal stikker endnu en Del udgaede
Træstubbe op af Lyngen. I Sognets nordlige Del fin-
des Resterne af en hel Skov, der bestaar af Rodskud
af Eg, Asp, Lind, Birk, Vildæbler og Tjørn, og hvis
Bund hver Sommer smykker sig med Anemoner og
Lilliekonvaller.

Desuden taler Navne paa Høje, Gaarde og Byer som
„Gammellundsberg“, „Majlund“, „Bøgelund“, „Hest-

¹⁾ 1471 nævnes »Allindskouff«. Denne Skov har strakt sig
fra Aarestrupdalen til Halleraadalen. En Del af Heden her,
der er bevokset med Egepurre, kaldes endnu Alskov.

1485 blev der udstedt et Sognevidne i Følge hvilket Be-
boerne i Aarestrup havde Ret til Rishug ved Haller Aa.
Her findes nu ikke et Træ. (Se Æld. danske Ark. II. B.)

lund“, „Hessellund“, „Egelund“, „Agerskov“ og „Alskov“ højlydt om Egnens fordums Skovrigdom.

I Læ af Skovene voksede Rugen frodigt. Jordbunden var ikke saa ødelagt af Sandflugt som nu, og den var paa Grund af sin Jævnhed og Lethed megel nemmere at dyrke med Datidens daarlige Redskaber end de bakkede og lerede Egne mod Øst.

Egnen havde derfor Udførsel af Rug, og denne Udførsel skaffede Velstand til Huse i de gamle Gaarde. Dette er endnu i ældre Folks Erindring, men omtales ogsaa af St. Blicher, naar han med Henblik paa Østeregnen skriver: „Den gamle Skik, at Bønderne i de bedre Egne køber Sæderug i Sandegnen, bruges endnu“.¹⁾

Endelig har Ørredfangsten i ældre Tider været betydelig ved Karup. Dette ses blandt andet ogsaa deraf, at Omegnens Herremænd har sat Pris paa at eje Fiskegaarde her.²⁾

Ældre Folk paa Egnen mindes, hvorledes Aaen i deres Ungdom vrimlede af Ørreder, saa man stundom ikke vidste, hvad man skulde gøre ved dem, men spiste Fisk til Fisk.³⁾

Om end Fiskeriet ikke er helt ubetydeligt, er det dog aftaget stærkt, hvilket naturligtvis har sin Grund deri, at Efterstræbelsen ved Skive er stærkere end forhen, saa Ørreden hindres i at besøge sine gamle Legepladser Syd for Karup.

I Følge et morsomt Folkesagn var der i gamle Dage

¹⁾ St. Blicher: »Viborg Amts Beskrivelse«.

²⁾ Saaledes havde Peder Eriksen Løvenbalk til Vindeslevgaard 1490 to Fiskegaarde ved Karup. (Se Æld. danske Ark. II B.).

³⁾ Meddelt mig af »Den gamle Sjællænder« i Kølvråa.

en Herremand, som satte et Stigbord i Aaen for at hindre Fisken i at gaa opad; men da han en Nat besøgte Stigbordet, stod der en Skikkelse midt ude i Aaen og fangede Fisken, efterhaanden som den kom ind fra Fjorden, og hev dem over Stigbordet. Da han i det samme fik fat i en lille korthalet Ørred, udbød han:

„Skønd dæ aa go, Stumphaal! do skal til Kaarop til Gill i Maarn“.¹⁾

Men denne venlige Skikkelse findes ikke mere.

Karup laa i ældre Tider til trods for sine vilde Omgivelser af Skov og Hede, Mose og Eng alligevel ved en Alfarvej. Den gamle Landstingsvej til Viborg førte nemlig lige norden om Kirken, og der fandtes et Herberge i Byen.

Aadalen var i hine Tider vanskelig at komme over paa Grund af de store Mosestrækninger, der fandtes og endnu findes paa begge Sider af Aaen. Men lidt nordvest for Kirken gaar Agerlandet paa begge Sider helt ned til Aaen, og her har Overfarten fundet Sted. Man ser endnu Kørestedet i Aaen og de mange Vejspor, der slynger sig som Baand mod Sydvest og Nordøst.

Det er derfor ikke usandsynligt, hvad der meddeles, at Karup i ældre Tider har været en betydelig By, om end ikke Købstad. Ellers kunde der vel ikke, efter gamle Folks Beretninger, være fundet Levninger af Stenbroer, Gulve, Kældere o. s. v., ikke alene under Huse, Gaarde og Haver, men endogsaa langt ude paa

¹⁾ E. T. Kristensen: Jydske Folkeminder III.

Marken.¹⁾ Desuden findes Byen paa gamle Landkort altid afsat som en større By.²⁾

Byen har haft en langstrakt Form og har ligget paa begge Sider af Aarestrup Aa. Man kan spore to Gader, der fra Kirken har Retning mod Øst.

Af de fra det 15de Aarhundrede nævnte Bygninger og Gaarde bemærkes følgende:

„Vor Frue Kirke“. Nord for denne „Hospitalet“, Syd for „Karupgaard“.

„Karup Vandmølle“. Mellem denne og Kirken: „Kjelgaard“ og „St. Karens Kapel“.

Syd for Aaen: „Skøtgaard“ og „Alskovgaard“. I hver sin Ende af Byen: „Østergaard“ og „Vestergaard“.

Desuden nævnes 1487: „De Byggsteder paa Karup Gade“ og 1558: „De smaa Boliger i Byen“.

At Byen endnu en Tid bevarede sit gamle Ry som Samlingsplads, ses deraf, at det store Kildemarked, som fra gammel Tid havde været afholdt her omkring St. Valborgdag, fortsattes til langt ned i Tiden efter Reformationen.

Her kunde komme store Folk til Stede. Saaledes udstedte de jydsk Rigsraader herfra 4. Maj 1533 en Skrivelse til alle Jyllands Indbyggere i Anledning af Frederik I.s Død.³⁾

¹⁾ Hofman: »Foundationer«. Her sigtes vist til en mærkelig Plads just der, hvor Vejen bøjer ned mod Kørestedet. Her findes tydelige Spor af en Bygning fra Middelalderen.

²⁾ 1900 bestod Byen af 9 lynchækte Vaaninger.

³⁾ Se herom Kirkehists. Saml. II Bind S. 28—29, 38. Iøvrigt ser det ud til som om Kongen har haft Ret til Gæsteri i Karup. I hvert Fald udgik der 1549 Brev til Lensmand

Men Karup Glanstid var dog forbi. Skovene var ødelagte „ved Ild og Øksehug“ under de mange Hærgninger, som Jylland saa ofte har maattet udstaa. Lyngen og Alen bredte sig. Stimænd og Ulveflokke gjorde Vejene usikre. Da groede der Mos over den gamle Bys Historie; kun den mærkelige Ruin af en Kirke stod som et talende Vidnesbyrd om andre Tider.

Nu er der ved at vokse en ny By frem, og Heden har faaet en ukendt Værdi i vore Dage. Hvem véd, maaske kan den gamle St. Marie Kirke atter rejse sig af sit Grus.

Frands Bilde paa Silkeborg, at han skulde underholde kgl. Maj. Hofsinder en Nat af »Gjæsteriet i Karup«. (Tegnelser III B.).